

UN VINOVAȚ
APROAPE PERFECT

PASCAL
BRUCKNER

PASCAL BRUCKNER

UN VINOVAT APROAPE PERFECT

Cum se construiește
un nou tip de rasism

Traducere din limba franceză
de Doru Mareș

TREI

„Glorificarea unei rase și denigrarea corolară a alteia sau a altora au fost dintotdeauna și vor fi întotdeauna o rețetă a crimei (...). Oricine înjosește pe ceilalți se înjosește pe sine însuși.“

James Baldwin, *Va veni focul*

*Pentru Rihanna, Tutsi a mea care vine
cu Thalysul*

Preambul

În septembrie 1909, Sigmund Freud este invitat în Statele Unite pentru a susține o serie de conferințe la Clark University. Cu acel prilej, le face discipolilor săi, Carl Jung și Sándor Ferenczi, mărturisirea ajunsă celebră: „Habar n-au că le-aducem ciuma“. Peste un veac, Statele Unite sunt cele care ne trimit o altă ciumă: tribalizarea lumii, obsesia rasială, coșmarul identitar. Numai că este vorba despre o ciumă la care noi, francezii, am contribuit din plin în anii 1970, exportându-ne peste Atlantic filosofii vârf de lance întru demolarea umanismului și a Luminilor. Noi le-am furnizat virusul, ei ne trimit înapoi boala. Bumerangul e anglo-saxon, mâna care l-a aruncat e franceză. America a reușit întotdeauna să pună laolaltă cea mai mare putere de seducție și cea mai mare putere de respingere. Dacă ea prefigurează viitorul lumii occidentale, atunci al nostru e sumbru. Iar al ei încă și mai și.

Introducere

Un remake detestabil

Într-un eseu prezentat în 2018, în revista *Sociology of Race and Ethnicity*, niște universitari americani, îngrijorați de prăbușirea dezbaterii intelectuale în Statele Unite, le-au propus redactorilor câteva fragmente alese din *Mein Kampf*, în care cuvântul „Evreu“ a fost înlocuit cu „Alb“. Până la urmă, publicația a refuzat demersul, nu însă înainte ca acesta să fi primit elogiile mai multor universitari care au interpretat studiul fără a trece de primul nivel de lectură: „Articolul are potențialul de a deveni o contribuție singulară și puternică în literatura privitoare la mecanismele ce susțin ralierea la perspective suprematiste albe“. Cei trei autori, Peter Boghossian, James Lindsay și Helen Pluckrose, se făcuseră deja cunoscuți prin alte farse, multe acceptate de reviste de cel mai înalt nivel: una despre „cultura violului la câinii plimbați prin parcurile special amenajate din Portland (Oregon)“, alta, în 2017, susținând că penisul este o construcție socială și că e răspunzător, printre altele, de încălzirea globală. Acești cercetători au fost amenințați cu șomajul de către universitățile unde lucrează și acuzați că fac jocul dreptei.

O contaminare fulgerătoare

Ce ne spun toate aceste studii extravagante? Multe despre degradarea moravurilor universitare nord-americe și încă și mai multe despre o anume mentalitate care este pe cale să cucerească Europa. Un exemplu, printre altele, din Franța: un documentar video încărcat pe site-ul France Culture în noiembrie 2019 ține să explice cum culoarea imaculată a sculpturilor grecești este „rezultatul a două mii de ani de istorie reacționară”. Am fost mințiți: „Nu, statuile grecești nu erau albe, ci de toate culorile. Istoria ne-a ascuns-o pentru a promova albul ca ideal al unui Occident fantazând împotriva culorilor, simboluri ale alterității și metisajului”. Chiar dacă filmul a fost ulterior retras nu înseamnă că nu rămâne ceea ce a afirmat și a fost supervizat de arheologul Philippe Jockey, și anume că respectiva policromie a fost ascunsă publicului din rațiuni politice: „Merită să utilizăm cuvinte mari: într-adevăr, este vorba despre respingerea Celuilalt, lucru pe care-l vedem apărând încă din primele texte ale lui Pliniu cel Bătrân și mergând până la cele mai groaznice excese ale celui de-al Doilea Război Mondial”. La naiba: uite-l pe Pliniu cel Bătrân ajuns antecesorul cancelarului Adolf Hitler! Poate c-o fi Philippe Jockey un arheolog competent, dar ca istoric e jalnic. Da, statuile grecești erau policrome, însă noțiunile pe care le scutură-n aer ca pe niște zornăitori sunt construcții retrospective, apărute recent și pe care acesta le potrivește peste Grecia antică. Nici „Occidentul”, nici „Celălalt” și-nică mai puțin „metisajul” nu aveau nici cea mai mică relevanță conceptuală în momentul dăltuirii statuarului grecesc și e un nonsens să le utilizăm astfel. Conceptul de „rasă”, să ne amintim, nu exista pentru grecii antici (este o invenție a secolului al XIX-lea, perioadă în care autori germani au pus mâna pe civilizația elenică pentru a și-o face strămoș al pangermanismului):

nici grecii, nici romanii „nu văd un oprobriu în culoarea pielii”. Anticii nu aveau nici cea mai mică idee în legătură cu „discriminarea rasială”, societatea grecească nu făcea distincții pe baza culorii¹, iar pentru Aristotel, diferența dintre alb și negru era absolut accidentală și neesențială². Cei mai mulți dintre sclavii grecilor, aceștia din urmă oricum bronzăți de la natură, erau albi³.

Numai că utilizarea epitetului „alb” s-a întins extrem de rapid. Îți exprimi unele îndoieli legate de copilul-star Greta Thunberg? Iată-te considerat „adolescentofob” și „babalac alb occidental”, într-o întreagă procesiune de termeni peiorativi. Ce legătură are asta cu militanta pentru climă? Niciuna! Dacă un intelectual african ar critica-o pe tânăra suedeză, ar fi și el făcut babalac negru? Haideți să vedem ce scrie colapsologul Aurélien Barrau apropo de cauza animalelor: „Ceea ce mi se pare vital în ziua de azi este, pentru a prelua un termen al lui Jacques Derrida, «deconstruirea carnofalologocentrismului», adică punerea sub semnul întrebării a acestei teribile hegemonii a omului (alb, e de adăugat), în erecție (fiindcă îl supune pe celălalt propriei sale dorințe) și mâncător de carne (ca imagine arhetipală a instrumentalizării viețuitoarelor nonumane)”⁴. Cât despre „privilegiul alb” tipic unei anume problematice nord-americe, acesta a intrat în limbajul curent în iunie

¹ Frank M. Snowden Jr. citat în Christian Delacampagne, *Une histoire du racisme*, prefața Laure Adler, Livre de Poche/France Culture, 2000, p. 33: „Căsătoriile dintre greci și negri aveau loc în epoca elenistică, iar mariajele mixte se înmulțeau la Roma, fără ca acest fenomen să trezească reprobarea. Din punct de vedere estetic, bărbatul negru exercita o veritabilă atracție asupra artiștilor greco-romani aflați continuu în căutarea exotismului. În sfârșit, din punct de vedere religios, Etiopia (...) constituie un pământ sacru (deja Homer vedea ținându-se acolo banchetele divinităților olimpice), în timp ce imaginea Negrului este utilizată uneori ca amuletă ori garanție a fecundității — fără îndoială ca aluzie la culoarea neagră a îngrășământului natural”. Nu la culoarea pielii erau sensibili grecii, ci la statutul social.

² Frank M. Snowden Jr., *Blacks in Antiquity, Ethiopians in the Greco-Roman experience*, Belknap Press, 1970.

³ Catherine Coquery-Vidrovitch, „Le postulat de la supériorité blanche et de l'infériorité noire”, în Marc Ferro, *Le Livre noir du colonialisme*, p. 864 sqq., Hachette, 2003.

⁴ A. Barrau, „Le combat animalier est frère des combats d'émancipation” (interviu publicat în revista *Ballast* din 2 septembrie 2015).

2020, după enormul răsunet pe care l-a avut în Franța și în alte părți cazul George Floyd, chiar dacă noțiunea nu are decât prea puțină relevanță în Hexagon.⁵

Criminal prin excelență

Occidentul are toate datele pentru a deveni vinovatul ideal. A fondat, dincolo de Atlantic, o nouă națiune exterminând indienii, luând africanii în sclavie și segregând negrii. Cât despre Europa, aceasta trebuie să ducă în spate greutatea a patru veacuri de colonialism, de imperialism și de sclavie, chiar dacă niște națiuni europene sunt cele care au pledat primele pentru abolirea acestor instrumente. Ce face din lumea occidentală țapul ispășitor prin excelență este, în primul rând, faptul că își recunoaște crimele prin vocea conștiințelor sale cele mai lucide, de la Bartolomé de Las Casas la André Gide și Aimé Césaire, fără a-i uita pe Montaigne, Voltaire și Clemenceau. A inventat conștiința nefericită și practică zilnic căința cu o plasticitate aproape mecanică. Exact invers decât alte imperii care abia de-și recunosc crimele teribile, precum Imperiul Rus, Imperiul Otoman, dinastiile chineze, moștenitorii diferitelor regate arabe care au ocupat Spania aproape șapte sute de ani. Numai noi, occidentalii, batem toba cu vinovăția noastră, pe când atâtea alte culturi se prezintă ca victime sau probe de nevinovăție. Greșeala ni se pare atât de inseparabilă de ființa noastră, încât ne asumăm și greșelile celorlalți. Și-n plus, Vestul e mai slab decât oricând, lipsit de leadership și de

⁵ Vezi, în special, Corinne Narassiguin, „Le privilège blanc, cette ineptie dange-reuse”, *Le Monde*, 9 iunie 2020. Autoarea, secretar național însărcinat cu coordonarea Partidului Socialist, ia atitudine împotriva confuziei dintre lupta contra rasismului și culpabilizarea unei părți din populație, dincolo de orice analiză socială ori economică.

direcție de când Statele Unite s-au retras din rezolvarea problemelor lumii. În mod semnificativ e sortit oprobiului odată cu rolul său în declin. Ceea ce diplomații au numit, în februarie 2020, la München, *Westlessness*, dispariția blocului occidental. A venit deci vremea să fie suprimat. Nimic nu aprinde mai tare furia decât un om căzut la pământ. Deja detestat pentru fosta sa dominație, Occidentul este de acum disprețuit pentru propriu-i declin.

Contrar speranțelor din 1989, nu rațiunea și încă mai puțin moderația au fost cele care să-l marcheze după căderea Zidului Berlinului. O altă ideologie a înlocuit făgăduielile izbăvirii manevrate de socialismul real pentru a reîncepe bătălia pe baze noi: rasa, sexul, identitatea. Pentru trei discursuri — neofeminismul, antirasismul și decolonizarea —, vinovatul este de acum omul alb redus doar la culoarea pielii lui. El e tâlharul, coruptul, responsabilul de toate relele. Nimic nu ar fi făcut să se simtă apropiate, de la bun început, aceste trei retorici, în lipsa figurii Blestematului, a bărbatului alb heterosexual care aduce laolaltă aversiuni identice. Femeile albe nu au însă decât să mai aștepte puțin: vom vedea cum un anume suprematism „indigen” le va desemna și pe ele ținte ale răzbunării. Sfânta Treime incriminatoare nu uită pe nimeni. În fiecare dintre cazuri sunt aceleași raționamente, aceleași mecanisme și, uneori, aceleași persoane care intervin cu un stupefiant mimetism, schițând o familie coerentă de idei.

Geneza nesăbuiței

În anii 1960–1970, departamentele de filosofie, literatură și sociologie ale universităților americane au fost inundate, și-n bine,

și-n rău, de discursurile deconstructiviste sosite din Hexagon, în care era biciuită metafizica occidentală, *French Theory*⁶. Să lăsăm deocamdată deoparte răspunsul la întrebarea dacă aceste doctrine au constituit altceva decât un uriaș bluf sau, pentru a prelua caracterizarea lui George Steiner, un dezastru spiritual, cu abia câteva excepții. Dar iată că, acum, America ne trimite filosofii născute cândva în Europa și pe care le-mbrățișăm orbește, numai fiindcă poartă ștampila *made in USA*. De la sfârșitul istoriei până la teoria genului, trecând prin șocul civilizațiilor, Franța redevine laboratorul nefericit al unor himere nord-americane. Hegemonia culturală anglo-saxonă nu mai este exotică, ci într-un mod bizar de-a casei: noi înșine în forma altuia, un hibrid transatlantic într-un idiom străin, dar tocmai de-asta mai dichisit decât franceza. Acest poststructuralism ne este reexpediat cu arme și bagaje pe pământul nostru, cauționat *globish*, noul jargon global. În aceste vremuri de nebuloasă a stângilor europene împărțite între un comunism muribund și o social-democrație ajunsă într-o situație disperată, ideologia identitară provenind din Lumea Nouă ne apare ca un colac de salvare. Împrumutul e deseori mecanic, inclusiv în plan lingvistic, unde înflorește un idiom anglofon cu accent panamez. S-ar putea chiar spune că utilizarea franglezei în mass-media și în lumea corporatistă e invers proporțională, pentru vorbitorii de franceză, cu stăpânirea limbii lui Shakespeare. Și cu cât o stăpânesc mai puțin, cu atât inserează blocuri întregi din aceasta în limba vorbită zi de zi. Viteza de propagare semantică e aproape instantanee, instrumentată de nenumărați emisari.

America are această calitate unică de a-i încuraja pe cei cărora le place să o imite. De-un veac încoace se exportă mai bine decât oricare altă cultură. Se adaptează tuturor climatelor,

⁶ François Cusset, *French Theory, Foucault, Derrida, Deleuze et Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*, La Découverte Poche, 2005.

tuturor credințelor, dispune de o forță de emisie și de contagiune fără egal. Este prin excelență civilizația deghizării. Până și cei care o detestă vor să-i aparțină. Oricine poate deveni american dacă așa dorește, chiar și fără a vorbi engleza. Ca niște buni ventriloci, o copiem în toate domeniile. Ne asumăm până și crimele ei, deși Franța nu a practicat niciodată sclavia ori segregarea pe teritoriul ei. Povestea însă e reciprocă: adoptăm viziunea americană asupra societății în momentul în care, cel puțin la nivelul sectorului stâng al Partidului Democrat, Statele Unite încearcă să lărgească înțelesul statului providențial și să pătrundă și ele în lunga odisee a căinței. Pe când noi ne etnicizăm, ei încearcă să se vopsească în trandafriu, dorind să rescrie romanul național pornind de la exterminarea indienilor și segregarea negrilor.⁷

Totuși, vor fi dificil de convins 500 de milioane de europeni, mai ales din Est, de nocivitatea lor funciară motivată de culoarea pielii. Chiar dacă aceasta devine tot mai colorată, mai ales în Vest, populația europeană rămâne în majoritatea ei cu pielea de culoare deschisă și cu nuanțe importante de la suedezi la andaluzi, bulgari și țigani, într-un adevărat degradeu cromatic: culpabilizarea acestor popoare va însemna o muncă gigantică, dar nu imposibilă. În parte deja a reușit, în Europa Occidentală, unde se încearcă inculcarea în indivizi a sentimentului dezonoarei de a fi ceea ce sunt. O vastă muncă de reeducare este pe cale de înfăptuire în universități, în mass-media, cu scopul de a cere celor pe care-i numim „albi” să se renege. Acum treizeci de ani, dreptei și stângii le rămăseseră încă destule motive pentru a râde de astfel de mizerii. Ultima dată când am fost supuși propagandei rasiale a fost odată cu fascismul, în anii 1930, când din start era descalificată o parte din populație. Și am fost vaccinați, drept pentru care

⁷ „The 1619 Project”, *The New York Times*, 14 august 2019: „We have got to tell the unvarnished truth”. Conform modelului la orfinea zilei, trebuie rescrisă întreaga istorie americană sub unghiul rasismului și al sclavagismului.

mulțumim. Numai că boala se întoarce de dincolo de Atlantic, deghizată în contrariul ei, antirasismul, cu noi protagoniști, și își găsește ecou până în Parlamentul European. Profesorii rușinii, neofeministele, decolonizatorii, indigeniștii țin neapărat să ne dovedească faptul că modul nostru de viață e bazat pe exploatarea înfricoșătoare a popoarelor și că ar trebui să ne căim. Dintr-odată, o întreagă parte a lumii occidentale se descoperă abominabilă, sub privirile unor anume minorități: la fel cum domnul Jourdain era prozator fără să vrea, tot așa noi suntem criminali fără a o ști, din simplul motiv că am venit pe-această planetă. Pentru noi, să fim ar însemna în primul rând să ispășim.

Încă o acuzație vizează omul alb: distrugerea planetei. Nu se mulțumește să oprime femeile, să se arate rasist și dominator, să epuizeze mediul în care există și să își concentreze în propriile mâini bogățiile economice și tehnologice. Vinovăția lui e asemena unei plăcinte cu foitaj, în care fiecare strat întărește structura ansamblului. Numai că intrarea, de vreo treizeci de ani, a Chinei, Indiei, Braziliei și a Africii de Sud în concertul capitalismului mondial ca mari producători și mari poluatori împiedică discursul ecologist să se cantoneze doar în detestarea omului occidental și a epidermei lui. Însuflețit de o ambiție cosmică, acesta insistă mai degrabă în a condamna productivismul ca atare și încrederea în sine cu consecințe fatale a modernității. Deci nu urmărim aici acest subiect.

Noua glaciațiune

America aceea care a venit să salveze Europa în 1944 și care, pe atunci, încarna combinația dintre modernitate, libertate și

prosperitate, America aceea a murit măcinată de izolaționism și naționalism. Iar acum stă în fața Vechii Lumi nu ca o soluție de adoptat, ci ca un eșec de evitat. Prăbușirea s-a produs în trei etape: mișcarea pentru drepturi civile din anii 1960–1970, prin care țara a evitat să alunece în apartheid, emanciparea moravurilor și a minorităților, care au suscitât reacția violentă a conservatorilor care vor să șteargă în forță drepturile obținute. Această contrarevoluție, uneori brutală, a avut la rândul ei o consecință detestabilă și neașteptată prin mișcarea femeilor și a minorităților, exprimată prin extremism de gen, hipersensibilitate la discriminări și retorică excesivă. America sfidează rasismul în chiar termenii rasismului, trimițând pe fiecare în rândul celor de aceeași culoare a pielii, în disprețul oricărei analize sociale. Combate răul agravându-l. Rezultatul e o fragmentare la infinit. Țara asta înnebunește, prinsă ca-n clește între ciocanul partizanilor lui Trump și nicovalele fanaticilor rasei. La care se adaugă, în plan militar, neputința hiperputerii americane care pierde toate războaiele — eșecul din Irak, plecarea din Afganistan după douăzeci de ani de ocupație. Degeaba desfășoară o diplomatie a fanfaronadei, întrucât capitulează în fața Coreei de Nord și a molahilor de la Teheran, abandonează leadershipul mondial în favoarea Chinei, eșuează în a impune pacea oriunde intervine; din toate punctele de vedere, este, în așteptarea unor zile mai bune, un aliat indispensabil de care-ar trebui să te dispensezi, care-și desconsideră prietenii și face curte dușmanilor!

Uitându-te la această derivă ideologică, ai sentimentul unui remake de proastă calitate după anii 1960, dar în sens invers. Frapează pesimismul antropologic. În istoria recentă au existat mari perioade de dezgheț: 1936, Mai 1968 sau Perestroika; trăim acum o reîntoarcere a congelării, punerea sub cheie sau încarcerarea. Proiectul emancipării speciei umane a dispărut, întrucât specie umană nu mai există, ci etnii, genuri, comunități. Marile bătălii ale anilor 1960–1970 s-au desfășurat sub egida unei

omeniri strânse sub același stindard: anticolonialismul avea drept scop eliberarea în același timp a colonistului și a colonizatului, pentru a-i smulge din ghearele unei aserviri reciproce, iar feminismul dorea să instaureze o egalitate în același timp economică și simbolică între bărbați și femei. Cât despre antirasism, acesta cerea respect față de populațiile de origini diferite, în contextul unei imigrații susținute și al unei Europe traumatizate de amintirea nazismului. Ce poate fi mai nobil decât acele idealuri? Și ce-a rămas din ele? Un rictus plin de ură, care ține mai degrabă de vendetă decât de generozitate. Și astfel trei mari cauze sunt deturnate exact de cei care se revendică de la ele: nici c-ar fi visat reacționarii un asemenea chilipir. *Tocmai această reîntoarcere a progresismului la obscurantism dorim să o studiem aici.* Peisajul e sumbru: rasismul în Occident e mai viu decât oricând, bărbații și femeile par să fi intrat într-un război până la sfârșitul vremurilor; cât despre colonialism, e cu atât mai virulent cu cât a dispărut. În fiecare dimineață descoperim o nouă ofensă pentru a ne indigna: un întreg univers e infestat de energii negative. Mereu același Sisif împingându-și stânca. Drumul către izbăvire nu poate niciodată ajunge până la capăt.

Confuzia dintre fronturi

Alt paradox: în democrațiile occidentale, unde drepturile minorităților și ale femeilor sunt cel mai serios respectate, se protestează cel mai mult împotriva violării libertăților fundamentale. Conștiința nedreptății crește pe măsură ce nedreptățile dispar. Cele ce rămân sunt resimțite ca intolerabile. Cine ne este dușmanul? Nu dictaturile și autocrațiile, ci regimul care acordă maximul

de autonomie. Poate că toate acestea se situează în prelungirea celebrei legi a lui Tocqueville⁸: un popor se ridică atunci când situația lui se ameliorează, nu când se înrăutățește. „Dorința de egalitate devine de fiecare dată tot mai nesățioasă pe măsură ce libertatea e tot mai mare.”⁹ Reformele și progresul stârnesc revoluțiile, nu sărăcia. O opresiune anulată nu e o fericire de câștigat, ci doar o etapă pe o cale fără sfârșit, care seamănă uneori cu un Drum al Crucii.

În mod tradițional, desemnarea unei victime ispășitoare, în caz de criză, este însoțită de represalii: exil, rug, sabie, înecare¹⁰. Identificarea țapului ispășitor înseamnă întotdeauna un sacrificiu purificator. Prin acest mecanism arhaic resuscitat sub forma rasismului s-a părăsit spațiul universalist al stângii și se braconează pe teritoriile extremei drepte, cu credința că aceasta poate fi combătută, fiindcă se împărtășește alături de ea aceeași ură față de Lumini, față de credința în unitatea speciei umane. Marele pariu al oricărei lupte politice este să nu semeni cu dușmanul. Karl Jaspers nota deja această confuzie a fronturilor în 1936, în Germania, în mișcările brune și roșii, când comuniștii, conservatorii și naziștii se influențau reciproc și împărtășeau descori aceleași prejudecăți, închipuindu-și că se confruntă. E de pledat și în ziua de azi pentru vechea teză, datând din vremea Italiei mussoliniene, a celor două feluri de fascism¹¹: cel de

⁸ Alexis de Tocqueville, *L'Ancien Régime et la Révolution*, Idée/Gallimard, 1964, Capitolul V, p. 82 sqq. [În limba română, *Vechiul Regim și Revoluția*, traducere din limba franceză de Cristian Preda și Constantin Davidescu, Nemira 2000].

⁹ Id., *De la démocratie en Amérique*, Cartea II, 2 [În limba română, *Despre democrație în America*, traducere din limba franceză de Magdalena Boiangiu, Beatrice Staicu și Claudia Dumitriu, Humanitas, 2017].

¹⁰ René Girard, *Le Bouc émissaire*, Hachette 1982.

¹¹ *Sinistra fascista* care a sedus un anumit număr de intelectuali italieni sub regimul lui Mussolini, el însuși fost socialist revoluționar. Sociologul Irving Louis Horowitz include în această rubrică Brigăzile Roșii italiene și Rote Armee Fraktion germană, din anii 1970, și relevă similitudinea dintre terorismul roșu și cel negru. Termenul „fascism de stânga”, utilizat și de Jürgen Habermas și de Viktor Klemperer, înseamnă fascinația pentru autoritarism, pentru alianțele politice hibride și refuzul Luminilor. Termenul a fost plagiat și deturnat de Donald Trump în iunie 2020.